

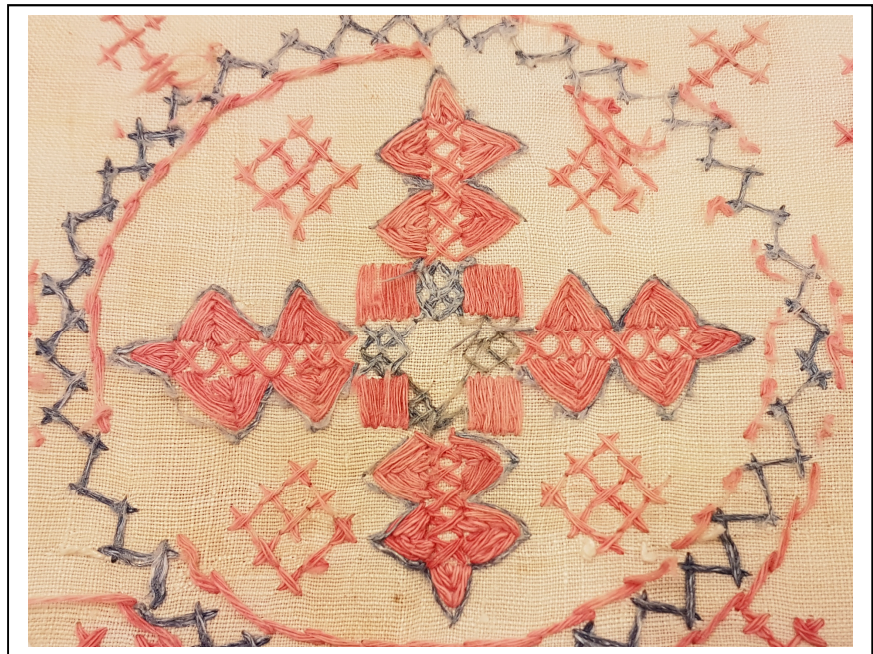

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

FOLKLIKT BRODERI FRÅN MARKS HÄRAD

- från bruksföremål till landskapssymbol

Hillevi Skoglund

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot ledarskap och slöjd

2018, 180 hp

Grundnivå

2018:31

Beskrivning av omslaget:

Detalj av broderat putstycke/del av örngott i rött och blått.

Foto: H. Skoglund

FOLKLIGT BRODERI FRÅN MARKS HÄRAD
Från bruksföremål till landsskapssymbol

Hillevi Skoglund

Handledare: Sandra Hillén

Examensarbete 15 hp
Ledarskap i slöjd och kulturhantverk, 180 hp

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

<http://www.conservation.gu.se>

Fax +46 31 786 4703
Tel +46 31 786 0000

Bachelor's program in Leadership and Handicraft
Graduating thesis, LSK/Sc, 2018

By: Hillevi Skoglund
Mentor: Sandra Hillén

The embroideries from Mark - From local use to regional symbol

ABSTRACT

The question that this essay is trying to answer is what is Marbosöm / Västgötäsöm? To answer that question, an object that has been classified as Marbossöm has been compared with what is written about Marbossöm / Västgötäsöm. There are embroideries preserved from the late 18th century to the 19th century in the Textilmuseet's collections. These folk-art embroideries are characterized by a pattern composition consisting of circles, trees, hearts and other motifs. They are embroidered with red cotton yarn and blue flax yarn. The oldest are embroidered on white linen. The embroideries adorned items like pillowcases and wall hangings. The subject analyzed corresponded to the description of Marbosöm / Västgötäsöm that is found in the literature. All embroideries with this pattern and color scheme come from an area in the west of Sweden called Mark. Therefore, they are called Marbosöm (stiches from Mark). Marks is in the province of Västergötland, so they are also called Västgötäsöm (stiches from Västergötland). Around the turn of the century, the interest in pre-industrial life was great. This was a result of the influence of romantic nationalism and the major social changes brought about by industrialization. The Handicraft movement based their work and inspiration in the patterns, materials and techniques found in older craft. They researched craft that could be distinguished as unique to a geographical area. These characteristics could be used as a basis for product development. Landskapssömmar/Provincial embroidery became a concept for picking up patterns and techniques from older needlework and introducing them into modern context.

Title in original language: Folkligt broderi från Marks härad – från bruksföremål till landskapssymbol

Language of text: Svenska/Swedish

Number of pages: 27

Keywords: embroidery, needlework, folk-art, romantic nationalism, Handicraft movement

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV— 18/31—SE

Förord

Tänk att den blev klar! Det hade den aldrig blivit om jag inte hade en så snäll familj som har låtit mig sitta på kvällar och helger. Eller en så bra chef som har gett mig svängrum nog.

Ett stort tack till Viktoria Holmqvist, Karin Olsson-Lindström och Catarina Ingemarsson på Textilmuseet/Borås Museum för all hjälp.

Innehållsförteckning:

1. Inledning: Ämnesval och bakgrund	1
1.1 Landskapssömmar.....	1
1.1.1. Folkligt broderi	2
1.2 Forskning och kunskapsläge.....	4
1.2.1 Varför samla in folkligt broderi?	4
1.2.3 Hemslöjd och nationen.....	5
1.2.4 Hemslöjden och det ortskaraktäristiska	5
1.3 Syfte.....	6
1.4 Frågeställningar	6
1.5 Urval och avgränsningar.....	6
1.6 Metod	7
1.6.1 Metod för textil analys och urval	7
1.7 Källmaterial.....	8
1.7.1 Borås Museum och Textilmuseet	8
1.7.2 Hemslöjdskonsulenternas arkiv.....	9
1.7.3 Källkritik.....	10
1.8 Centrala begrepp	10
1.8.1 Ortskaraktär.....	10
1.8.2 Folkligt broderi.....	11
1.8.3 Nationalromantik och nationalism	12
2. UNDERSÖKNINGSDEL	13
2.1 Genomförande.....	13
2.2 Analys av putstycke och jämförelse med beskrivning.....	13
2.3 Jämförelse av litteraturbeskrivning och objekt.....	19
2.3.2 Material och stygn.....	21
2.3.3 Mönsterformer	22
2.3.4 Förhållande till hallandssömmen.....	22
2.3.5 Samlingars roll och geografins betydelse	23

3. Diskussion och slutsatser	24
4. Sammanfattning	26
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	27
BILAGOR/APPENDIX:	29

1. Inledning: Ämnesval och bakgrund

Broderi är en av mänsklighetens äldsta uttrycksformer. Redskapen är enkla, en nål, en tråd och något att sy på. Enkelheten ger oändliga variationsmöjligheter. Det kan användas för att sammanfoga olika bitar, för att förstärka och för att pryda. Nål och tråd gör stygn som tillsammans bildar sömmar. En söm kan bestå av flera olika slags stygn och den kan vara funktionell, dekorativ eller både och. Har den en dekorativ funktion så kallar vi den prydnadssöm eller broderi. Dekorativa sömmar finns i massor i hela världen. Den här uppsatsen handlar om en liten grupp broderier från västra Sverige. Broderierna kallas Västgötasöm eller Marbosöm och en av de sömmar som går in under begreppet landskapssömmar. Varför är det två namn på samma sak? Marks härad ligger i Västergötland, därför fick sömmen heta Västgötasöm. Alla broderier som kategoriseras som Västgötasöm kommer från Marks härad därför kallas den också för Marbosöm. Marbo är ett ord som använts länge för att beskriva något eller någon som kommer från Mark. Marbolärft (linneväv i tuskaft) var välkänt redan i räkenskaper från 1500-talet (Winberg, 1999, p. 53), insändardelen i Markbladet som kommer ut en gång i veckan heter Marbomeningar, Marboringar är goda och Marbobasket skördar framgångar och så vidare.

Uppsatsen kommer att redogöra för vad landskapssömmar är och i vilken kontext begreppet kom till. Landskapssömmar finner sin mönstervärld i äldre förlagor. I den genomförande delen av uppsatsen kommer ett folkligt broderi från Marks härad som finns i Textilmuseets magasin jämföras med den bild av Västgötasöm/Marbosöm som finns i litteraturen.

1.1 Landskapssömmar

För den som är obekant med området så för kanske ordet landskapssömmar tankarna till landskapsblommor eller landskapsfåglar. Det vill säga alla landskap har tilldelats sin fågel, sin maträtt, sin blomma som säger något om vad som är utmärkande för just det landskapet. En strandkata för havet och Bohuslän och en linnea som för tankarna till Linné och Småland. Landskapssömmar fungerar inte på samma sätt. Det finns inte en söm för varje landskap och av de sömmar som kallas landskapssömmar, så är inte alla uppkallade efter landskapsnamn. Hur många sömmar som ingår i den grupp broderier som kallas landskapssömmar är inte heller helt klart men det finns några som alltid är med. De sömmar som vanligtvis räknas upp som landskapssömmar är blekingssöm, hallandssöm, skånskt yllebroderi eller skånsk schattersöm, anundsjösöm, delsbosöm, järvsösöm, jämtlandssöm och västgötasöm (Melén, 1982, pp. 18-95). Andra sömmar som brukar nämnas i samma sammanhang är påsöm, vingåkersöm, näversöm, dalsöm och svartstick. Det som är gemensamt för alla dessa olika sorters sömmar är att de har äldre förlagor som kallas folkliga prydnadssömmar eller allmogesöm i litteraturen. Landskapssömmar är ett samlingsnamn för olika grupper särpräglade broderier som är knutna till ett specifikt geografiskt område (Holmberg, 2018, p. 28). Ibland kallas de också bygdesömmar eller ortstypiskt broderi.

Begreppet landskapssömmarna skapades genom att hemslöjdsföreningar, ibland i samarbete med centrala organ som Handarbetets Vänner, i början av 1900-talet tog upp och vidareutvecklade vissa typer av folklig prydnadssöm (Grenander Nyberg, 1983, p. 60).

Intresset för folklig textilkonst var vid tiden stort och mönster i traditionell stil togs upp i undervisningen på folkhögskolor och slöjdsolor. Äldre broderier såg som förebilder både tekniskt och formmässigt. (Grenander Nyberg, 1983, p. 147). Att lansera dessa sömmar som landskapssömmar var också en marknadsföringsstrategi för nystartade hemslöjdsföreningar. Syftet var att utveckla hemslöjd som binäring. Hemslöjdsföreningarna inventerade äldre slöjd och hade behov av att sortera och katalogisera sitt material (Skantze-Ärleman, 2010, p. 6). Genom att lyfta fram föremål med utmärkande mönsterformer eller teknik och ge dem namn efter ort eller landskap blev de satta i ett annat sammanhang. En annan orsak till landskapssömmarnas etablering som begrepp var den obligatoriska slöjdundervisning som infördes på 1920-talet i Sverige. Landskapssöm ingick i läroplanen och en mönstermapp med lösa blad med titeln *Svenska allmogemotiv* sattes ihop och gavs ut av G. Sjöberg och R. Ekberg, 1925–1928 (Melén, 1983, p. 1). I den mappen fanns Västgötasöm med, sömmen som är föremål för den här uppsatsen. Förlagorna för Västgötasömmönstren i *Svenska allmogemotiv* finns på Röhsska Konstslöjdmuseet och på Göteborgs Historiska museum, det är folkliga broderier från Marks härad (Sjöberg, 1925-1928).

Gunhild Engholm, textilforskare, redogör för en intressant tanke om landskapssömmarnas uppkomst i en artikel i *Slöjdtidningen -Tidskrift för Sveriges textillärares Riksförening*, från 1962. Hon kopplar ihop begreppet med Nordiska museets utställningar. Arthur Hazelius startade Nordiska museet 1873 under namnet Skandinavisk-etnografisk samling. Arthur Hazelius började sitt insamlingsarbete för att han ansåg att samhället förändrades i snabb takt och han ville bevara den gamla allmogekulturen som höll på att bli obsolet och helt försvinna ur tiden. Var föremålen kom ifrån och vem som hade brukat dem var viktigt (Nordiska museet, 2018). I de första lokalerna på Drottninggatan i Stockholm visades tablåer från olika landskap i Sverige; dockor klädda i folklig dräkt, möbler, husgeråd och textilier presenterades i olika scener. Denna kulturhistoriska landskapsöversikt visades som basutställning på museet fram till 1954 (Nordiskamuseet, 2018). Engholm menar att landskapsgränser blev kulturgränser på detta sätt (Engholm, 1962, p. 3)

1.1.1. Folkligt broderi

Alla de sömmar som kallas landskapssömmar har det gemensamt att de har äldre förlagor. I museernas samlingar finns många textila föremål som visar prov på äldre tiders textila uttryck och användningsområde. Det handlar om textila föremål, ofta tillverkade i hemmet i en preindustriell bondemiljö. Broderierna skiljer sig från borgerliga eller högreståndsbroderier i form, uttryck och vad de användes till. I folklig tradition har broderade föremål varit betydelsefulla både för hemmets inredning och i det folkliga dräktskicket. Det har också varit en viktig och dyrbar del av kvinnans hemgift som förblev hennes egendom under äktenskapet (Grenander Nyberg, 1983, p. 61). Arbetsinsatsen bakom varje textil tål att tänkas på. Åkern skulle förberedas, linet skulle sås och ryckas. Linet skulle beredas och spinnas, väven skulle varpas och vävas. Den färdiga väven skulle blekas och sedan var det dags att klippa, sy och brodera. En lång process där den slutgiltiga produktens användningsområde var planerat och uttänkt.

De broderier som den här uppsatsen handlar om användes främst som inredningstextil.

Textilierna var anpassade efter hur boendet såg ut. I det område där textilierna som den här uppsatsen handlar om, dvs sydvästra Sverige, var en vanlig boendeform ryggåsstugan och det sydgötiska huset också kallad högloftsstuga. En ryggåsstuga har öppet upp till taknocken, det sydgötiska huset eller högloftsstugan är en ryggåsstuga som är ihop byggd med ett eller två härbren med loft (Almevik, 2004, p. 193).

I ryggåsstugan, kunde taket vid högtider som till exempel jul, kläs med textil. Tygstycken som kunde vara broderade, mönstervävda eller enfärgade fästes upp längs med taket. De kunde fästas upp både lodrätt och vågrätt. Denna handling transformerade utseendet på rummet, från mörkt till ljust, från vardag till fest (Palmsköld, 2007, p. 137). Handlingen att klä stugans tak med textil har kopplats samman med eldstadens funktion. Skorstenar introducerades i lanthemmen under 1600-talet och 1700-talet. Innan dess gick röken ut ur ett hål i taket. Därför var det meningslöst att ha något permanent på taket, sot och rök gjorde allt svart (Brolin, 1972, p. 6).

Brolin skriver i *Halländska hängkläden* att traditionen att klä tak och väggar, fortsatte efter införandet av rökgångar. Bruket att klä tak och väggar, eller att dra stugan som det kallas, kan beläggas till 1700-talet och är mycket vanligt i början på 1800-talet, men vissa menar att traditionen med nedtagbara väggprydnader hade medeltida eller rent av förhistoriskt ursprung (Nylén, 1969, p. 81). De textilier som användes för att dra stugan kunde ha olika längd och bredd för att passa för sin del av tak och vägg och de kallas bland annat för hängkläden, lister och drättar.

Till hemmets textilier till hör också bäddens textilier. Sängutrustningen var kvinnans bidrag till hemmets tillgångar. På detta sätt blev bäddens textilier en manifestation av den blivande brudens sociala och ekonomiska status. Till den blivande brudens utrustningen hörde bland annat lakan och örngott. Örngotten, eller kuddvar eller putevar som de också kallas, kunde vara rikt dekorerade. De rikt utsmyckade bäddtextilierna användes inte till vardags (Nylén, 1969, p. 77).

En typ av textil som ofta dekorerades var handklädet. Det var ett textilt föremål med många funktioner. Det kunde användas att skydda psalmboken vid kyrkobesök eller hänga ned från midjan exempelvis i det kvinnliga dräktskicket i Vingåker. När det kommer till bruk av handkläde i dräkten anses det vara en kvarleva från katolsk tid (Nylén, 1947). Det användes också en längre variant som kallades likkläde, bårkläde eller långhandkläde, som de olika namnen antyder brukades dessa till att bära kistan med den bortgångne (Grenander Nyberg, 1983, p. 58). Handkläderna användes också i inredningen, det kunde hänga som ett mindre hängkläde (Holmberg, 2018, p. 266), eller hänga för att dölja besman och handdukar eller också faktiskt för att torka sig på innan man steg in i storstugan (Grenander Nyberg, 1983, p. 58). Både Grenander Nyberg och Nylén menar att handklädet är föregångaren till paradhandduken.

Det finns många fler textila föremål som brukades i lanthemmen i sydvästra Sverige under sent 1700-tal och 1800-talet, men den här uppsatsen kommer att handla om hängkläden, handkläden, lister och putevar.

1.2 Forskning och kunskapsläge

Som tidigare nämnts skapades landskapssömmar genom att hemslöjdsföreningar och andra plockade upp och vidareutvecklade vissa typer av folkligt broderi. Landskapssömmarna är en liten del av det omfattande arbete som hemslöjdsföreningarna ägnade sig åt.

1.2.1 Varför samla in folkligt broderi?

Skälen till de stora intresset för äldre textil som uppkom under 1800-talets andra hälft står att finna i den allmänna tidsandan. Det var nationalstatens identitet som skulle anrikas och formas, detta skedde genom hopbringande av det som kunde anses särskiljande och unikt, dessa samlingar blev sedermera grunden till de museala samlingarna som har använts i undersökningen.

Förra sekelskiftet var en omvälvande tid och 1800-talets industrialisering påverkade samhället på många vis. Industrierna krävde arbetskraft och landsbygdens befolkning flyttade till städer och industriorter. I samtiden reagerade man på industrialiseringens avigsidor som var fattigdom, elände och rotlöshet. Den påverkade levnadsvanor, försörjningsvillkor och konsumtionsbeteenden. Gamla levnadsmönster byttes ut mot nya. Industrierna försedde marknaden med billiga industrialiserade produkter som ersatte de handgjorda textilierna. Marknaden svämmades över av billiga textilier, som trängde undan traditionella produktionsformer, som helt hotades att försvinna. För att inte det folkliga broderiets särart skulle drunkna i det överflöd av importerade och industritillverkade varor, ansågs det förutom att hitta nationens textila uttryck, viktigt att bevara det folkliga broderiet åt eftervärlden. En av de aktörer som agerade för bevarandet var hemslöjdsrörelsen.

I *Den vackra nyttan – Om hemslöjd i Sverige* har Bosse Sundin (1999) skrivit en artikel: *Att väcka och vidmakthålla kärleken till hem och härd – hemslöjdsrörelsen och det tidiga 1900-talets Sverige*. I artikeln sätter Sundin in hemslöjdsrörelsen i ett större socialt och politiskt sammanhang.

”I efterhand framstår hemslöjdsrörelsens framväxt som en naturlig del av en bredare kulturell och socialpolitisk strömning som syftade till att, i en tid med stora sociala och politiska omvälvningar vårda och värna det som med nutida begrepp kan karakteriseras som natur- och kulturarv (Sundin, 1999, p. 92).”

Johan Knutsson (2010) undersöker i sin bok *I hemtrefnadens tid – Allmoge, nationalromantik och konstnärligt nyskapande i arkitektur, möbler och inredningar 1890–1930* vad slöjd, folkkonst och böndernas hem fick representera i nationalromantikens tidevarv. Det gamla bondesamhället och dess produktion höll på att bytas mot industriell massproduktion som uppfattades som undermålig och själlös. Knutsson menar att det inte var svårt att lansera slöjden som själfull och äkta, etiskt och estetiskt fullödig. Allmogens hem fick bära bilden av ett ideal av trygghet, moral, etik och estetisk fulländning som var eftersträvarvärt (Knutsson, 2010, p. 176).

Tankar om massproduktionens påverkan låg även till grund för Arts and Crafts-rörelsen som startade i Storbritannien på mitten av 1800-talet. Arts and Crafts rörelsen var en konstinriktning som såg till medeltiden för inspiration. Rörelsen var en reaktion mot de eklektiska, historiska stilarna och de stilimiterande industriprodukter som industrialiseringen hade skapat. Rörelsen förespråkade hantverksföremål och hantverk i stället för

maskintillverkande produkter och en personlig stil i stället för de historiska stilarna (Wikipedia, 2017).

1.2.3 Hemslöjd och nationen

Anneli Palmsköld skriver i *Begreppet Hemslöjd* om hemslöjd som nationellt projekt (Palmsköld, 2012, p. 26). Hur hemslöjdsrörelsen är sprunget ur de tankar om nationen som var rådande. De nationella strömningarna svepte över hela Europa och behovet att framhäva det nationella var extra tydligt vid de stora världsutställningarna. Vid världsutställningen i Paris 1867 blev de deltagande staterna uppmanade att bygga paviljonger med nationella särdrag och visa på nationell folkkultur. Världsutställningarna hade enorm massmedial påverkan och spred hur nationell särart kunde kommuniceras. För att synas i de välbesökta utställningarna gällde det att sticka ut och ”vässa sin nationella särart”, Johan Knutsson (2010) menar att idag skulle vi kalla det ”nation branding”.

Sundin diskuterar i sin artikel *Hembygden som idé – konstruktionen av regional och lokal identitet*, hur *hembygd* är ett konstruerat begrepp och fungerade som en del av en byggandet av nationell identitet under 1800-talet. Hembygdsföreningar startades, hembygds museer grundades. Runt hembygden konstruerades lokal och regional identitet, viktiga bitar i skapandet av den nationella identiteten (Sundin, 1997, p. 51).

Utformandet av den nationella särarten uppfyllt ett ytterligare syfte. Sundin menar i sin artikel att intresset för det förflutna, manifesterat i bildandet av lokala hembygds- och hemslöjdsföreningar, går att koppla samman med det nationella trauma som upplösningen av unionen med Norge innebar, liksom förlusten av Finland 100 år tidigare. (Sundin, 1997, p. 55)

1.2.4 Hemslöjden och det ortskaraktäristiska

För drygt hundra år sedan åkte Lilli Zickerman runt med sin storbildskamera i Sverige och dokumenterade textil slöjd. Resultatet av detta mångåriga arbete blev en samling på ca 24 000 bilder med noteringar om ort, landskap, teknik och material. Många av bilderna handkolorerades av hennes bror för att på så sätt kunna visa på färger och färgsättning. Hela samlingen var tänkt att publiceras men bara första bandet kom i tryck: *Sveriges folkliga textilkonst: utdrag ur Föreningens för svenske hemslöjd samlingsverk över svenska allmogetextilier. D. 1, Rölakan/ bearbetat av Lilli Zickerman*. Samlingen finns på Nordiska museet och manus för resterade band är så gott som klara för publicering. Zickerman sökte, under sina många resor i landet, efter slöjd som hon tyckte var god och säljbar. Hon ansåg att slöjd hade potential att vara en samtida och viktig näringsgren. Med hjälp av formgivare kunde den äldre slöjden inspirera till nya produkter som passade den moderna människan (Palmsköld, 2007, p. 21)

Zickerman talade mycket om det ”ortskaraktäristiska”. Hon menade att geografi påverkade vilket uttryck slöjden tog sig i olika områden. Det bördiga Skåne kännetecknades av starka färger och de kargare i norr av mer dämpade (Knutsson, 2010, p. 193). Det gick att urskilja stildrag eller gemensamma nämnare formmässigt beroende på geografiskt område (Knutsson, 2010, s. 23).

Johan Knutsson närmar sig det ortskaraktäristiska på ett annorlunda vis. I sin avhandling *Folkliga möbler: tradition och egenart: en stilanalytisk studie av renässans- och barockdrag i den svenska folkliga möbelkonsten*, konstvetenskapligt analyserat ett stort antal möbler ur det äldre folkliga

möbelbeståndet. Han har gått till museernas föremålssamlingar samt kyrkor och vissa hembygdsgårdar. Han använder sig av geografiska områden för att få överblick och en helhetssyn över ”den folkliga provinsiella möbelkulturens stilutveckling”. Knutsson menar i stort att folkkonsten kan liknas vid olika dialekter. Språket är det samma men uttalet skiljer (Knutsson, 2001, p. 22). För Knutsson blir det rikstäckande greppet ett sätt att få syn på lokala särarter. Han påpekar dock att, trots de lokala, regionala och centrala museernas enorma samlingar, kan saknas viktiga delar. Objekt som vid insamlingstillfället inte ansågs tillräckligt intressanta. Han menar att detta kan bero på vem som har inskaffat föremålen och dens preferenser (Knutsson, 2001, p. 26).

1.3 Syfte

Syftet med kandidatuppsatsen är att jämföra en textil som kategoriseras som Marbosöm/Västgötasöm med de beskrivningar av sömmen som finns i litteraturen. Då sömmen tillhör gruppen landskapssömmar kommer uppsatsen också redogöra för detta begrepp och kritiskt granska det, och sätta in begreppet landskapssömmar i ett historiskt sammanhang.

1.4 Frågeställningar

Vad är Marbosöm/Västgötasöm?

1.5 Urval och avgränsningar

Denna undersökning fokuserar på de broderade föremål som finns i museisamlingar, med tonvikt på det material som finns på Textilmuseet och Borås Museum. Det finns broderier på andra museer, hos hembygdsvärdar och i privat ägo men en komplett förteckning över detta material kommer inte att presenteras. Detta för att uppsatsen inte medger en undersökning av den omfattningen. Undersökningen fokuserar på de broderier som har kategoriserats som Marbosöm eller Västgötasöm, det finns andra broderier i samlingarna från samma tid men som skiljer sig i material och utförande, det vill säga att det kan vara ett yllebroderi. Undersökningen tar inte upp dessa. Undersökningen tar inte heller upp nyare broderier utan fokuserar på det material som finns i Textilmuseets samlingar, tillverkningsstiden för föremålen är från sent 1700-tal till cirka 1850. Under 1900-talet inspirerade de äldre broderierna till nya produkter. Denna process kan kopplas till marknadsföringsteorier som branding och varumärkesbyggnad. Detta kommer att beröras i men syftet med uppsatsen är inte att analysera materialet utifrån marknadsföringsteorier utan att ge en samlad bild av hur Marbosömmen kom till och vad som karakteriserar den.

Broderierna som den här undersökningen handlar om har en rik mönstervärld. Det är träd, fåglar, rikt dekorerade cirklar, kors, timglas med mera. Vad mönsterformerna betyder och symboliserar kommer inte att tas upp i uppsatsen.

Upphovsmakarna till broderierna är inte fokus i den här uppsatsen. Katalogkorten ger ingen information om vem som broderade. I de fall där det finns datering och ursprungsplats finns

en teoretisk möjlighet att genom släktforskning ta reda på vem som sydde men det är inte uppsatsens syfte.

1.6 Metod

Den här uppsatsen bygger på arkivstudier, litteratur och föremålsanalys. I Borås Museums arkiv finns material som rör Marbosöm och i Textilmuseets magasin finns föremål som är kategoriserade som Marbosöm. Hemslöjdskonsulenterna har material om Marbosöm.

1.6.1 Metod för föremålsanalys och urval

I Textilmuseets samlingar finns ca 25 föremål som klassificeras som Marbosöm. De är konsekvent namngivna som Marbosöm och inte Västgötasöm.

Textilmuseet håller på att digitalisera sina samlingar men turen har inte kommit till de textilier som den här uppsatsen handlar om. Museet flyttade för några år sedan och arbetet med att packa upp samlingarna pågår. Därför var det inte möjligt att se alla föremål som klassas som Marbosöm. Katalogkorten för samlingarna är uppbyggda efter typ av föremål, till exempel handkläde med undergrupper som konstvävda, broderade osv. Därför är det svårt att veta exakt hur många textilier det rör sig om och det är lätt att antaga att några katalogkort missades. Den uppskattade siffran på ca 20 baseras på de katalogkort vi fann och materialet i kapseln till utställningen *Av hjärtans lust – allmogesöm från Marks härad*. Läs mer om utställningen under 1.7.1 Borås Museum och Textilmuseet.

I genomförande delen av uppsatsen kommer ett föremål att jämföras med den blid av Marbosöm/Västgötasöm som finns i litteraturen. Kriterier för urval:

- Det ska vara insorterat som Marbosöm, det vill säga en uttalad del av den grupp som benämns Marbosöm eller Västgötasöm
- Möjlighet för tidsbestämning, alltså någon form av datering
- Tillhöra en vanligt förekommande typ av föremål
- Föremålet ska inte blivit utvalt för att säljas som materialsats. I och med att det har skapats materialsatser så får det vara ett tecken på att förlagorna blev utvalda på grund av sin representation av Marbosöm/Västgötasöm.

Vissa av textilierna var inte tillgängliga på grund av att de inte har blivit upppackade sedan museets flytt för några år sedan.

Ett föremål: B.M 56 790, passade in på alla ovannämnda kriterier och är representativt för den större grupp som var tillgängligt vid undersökningstillfället. B.M 56 790 är insorterat som Marbosöm och på textilen är det broderat 1816, så föremålet är daterat. Det är ett putstycke (del av örngott eller örngottshuva) så det är ett vanligt förekommande textilt bruksföremål som finns i hela landet. Enligt de uppgifter som museet har i sitt arkiv och som hemslöjdskonsulenterna har i sitt arkiv har föremålet inte blivit avritat och sålt som materialsats.

För att analysera föremålet används ett analyschema för vävnad enligt den standard för analys av äldre textilier som tagits fram av Centre International d'Etude des Textiles Anciens -

CIETA. CIETA är en internationell organisation beläget i Lyon, Frankrike. Organisationen arbetar med att skapa en internationell standard för äldre textil vad det gäller arbetsmetoder och terminologi. De bidrar med överblick över olika länders äldre textil genom att koordinera inventeringar och de är uppdaterade med aktuell forskning inom ämnet. De erbjuder också fortbildningar för de som arbetar inom fältet. Det utvalda föremålet kommer att analyseras enligt CIETA:s analysmodell för äldre textil då detta är en väl utarbetad metod för analys av föremål av den art som uppsatsen handlar om. CIETA:s analysmodell är gjord för att passa många olika typer av textila föremål, eller fragment. Modellen går igenom föremålets fysiska attribut, så som storlek, teknik och material men också proveniens och utrymme för den kontext i vilket föremålet har hittats eller använts.

1.7 Källmaterial

Litteratur som är relevant för ämnet samt arkivmaterial från Borås Museum och hemslöjdskonsulenternas arkiv och föremål från Textil Museets samlingar kommer att användas i undersökningen.

1.7.1 Borås Museum och Textilmuseet

Borås Museum och Textilmuseet är två kommunala museer med gemensamma samlingar och arkiv. De drivs av Borås Kommun, Borås kulturhistoriska museum grundades för drygt hundra år sedan av De sju häraderna kulturhistoriska förening. I Borås Museums arkiv finns alla pappershandlingar, alla textila föremål finns i Textilmuseets magasin.

I Borås Museums arkiv, finns en kapsel med materialet till en utställning som visades på Borås Museum 1985 *Av hjärtans lust – allmogesöm från Marks härad*. Utställningen var en samproduktion med Skaraborgs läns museum. Till utställningen lånades det in broderier från andra museer och privatpersoner. En del av utställningen handlade om de gamla broderierna och den andra delen om moderna tolkningar. Till utställningen knöts också kurser. Utställningen *Av hjärtans lust – allmoge söm från Marks härad* visade en stor mängd broderade föremål, både äldre och nyare och listan på utställda föremål ger en bild av vad som har broderats från 1700-talet till utställningen öppnande 1986, se bilaga1. Utställningen hade många föremål från museisamlingar men också många föremål från privatpersoner. Det framgår inte från kapselns innehåll hur museet har kommit i kontakt med dessa personer. Hemslöjdskonsulenternas arkivmaterial om Marbosöm är i stora delar lika som materialet i Borås Museums kapsel. Skillnaden är att i hemslöjdskonsulenternas material finns kontaktuppgifter till de personer som lånade ut föremål till utställningen. Det finns inga uppgifter om att utställningen *Av hjärtans lust – allmogesöm från Marks härad* var en samproduktion mellan museerna och hemslöjdskonsulenterna men materialet pekar på att det var ett samarbete.

I kapseln finns de handlingar som rör arbetet med utställningen.

Artiklar och utdrag ur böcker:

- Agneta Brolin: *Halländska hängkläden*
- Utdrag ur *Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker*
- Artikel om Hallandssöm
- Anteckningar om källor till utställningstexter

- Artikel ur Svensk Slöjdtidning 1962
- Broderier från 4 sekler – ur Nordiska museets samlingar
- Katalogtext och affisch för utställningen *Tulipanros – svenska folkliga broderier* som visades på Röhsska museet 1976
- Avritade mönster av broderade föremål ur Röhsska museets samlingar
- Kopierade katalogkort av broderade föremål i Borås Museums/Textilmuseets samlingar
- Kopierade katalogkort ur Röhsska museets samlingar
- Kopierade katalogkort ur Göteborgs Museums samlingar
- Kopierade katalogkort ur Nordiska museets samlingar
- Kopierade katalogkort ur hemslöjdskonsulenternas inventering från Marks härad 1979
- Kopierade katalogkort över inlånade föremål från privatpersoner samt information om föremålen och kontaktuppgifter till de som lånade ut
- Korrespondens angående inlån och försäkringsfrågor
- Budget för utställningsbygge
- Utställningstexter och affischer
- Kontrakt för lån/hyra av den påföljande vandringsutställningen
- Foton av föremål och utställning

Många av de äldre föremålen som visades i *Av hjärtans lust - allmogesöm från Marks härad* finns i Textilmuseets magasin. Föremålen kallas Marbosöm och inte Västgötasöm i museets magasin. På grund av att museet flyttade nyligen fanns det inte möjlighet att se alla de föremål som kategoriseras som Marbosöm/Västgötasöm. Det gällde främst de längre föremålen som förvaras på rullar. Men det fanns möjlighet att se och undersöka de mindre föremålen som förvaras plant i magasinslådor. Textilmuseet arbetar med att digitalisera sina samlingar men de har inte kommit till de föremål som den här underökningen gäller. Därför är det katalogkort som gäller.

1.7.2 Hemslöjdskonsulenternas arkiv

Hemslöjdskonsulenternas arkiv finns på Borås Museum i Ramnaparken där Hemslöjdskonsulenterna hyr kontorslokaler av Borås Kommun. Hemslöjdskonsulenterna är anställda av Västarvet som är Västra Götalands natur- och kulturarvsförvaltning. Hemslöjdskonsulenterna arbetar med att stödja, utveckla och främja slöjden i regionen. Innan regionbildning fanns det länslemslöjdskonsulenter i varje län, så även i Älvsborgs län dit Marks härad och Borås ingår. I Älvsborg har det funnits en länslemslöjdskonsulent sedan 1930-talet. I hemslöjdskonsulenternas arkiv finns det material som gäller Marbosöm/Västgötasöm. Det finns det en slöjdinventering för Marks härad från 1979 där föremål av denna typ finns. En översikt finns samlad i en pärm – *Allmogesöm Marks härad*. Pärmerna innehåller bland annat:

- Anna Lisa Söder, bok/häfte: *Allmogesöm från Marks härad*
- Foton från utställningen *Av hjärtans lust – allmogesöm från Marks härad*

- Västgötasöm från mönstermappen *Svenska allmogemotiv* av Sjöberg & Ekberg 1925–1928
- Kopierade putevar och uppritade mönster
- Information om vilka materialsatser som har funnits
- Artiklar från lokalpress
- Sömnadsprov, materialförlag
- Specialarbete av Ann-Marie Nordell, *Folkligt broderi i Mark under 1700–1800*
- Kopierade katalogkort ur hemslöjdskonsulenternas inventering från Marks härad 1979

1.7.3 Källkritik

De källkritiska aspekter som undersökningen har att förhålla sig till är dels det selektiva urvalet vid insamlingstillfället, dels de agendor som drev insamlandet. Ger det insamlade materialet en komplett bild av det som kallas Marbosöm eller representerar samlingarna något annat?

Det är svårt att se hur ett annorlunda urval av objekt skulle se ut så vi får utgå från att det samlingarna består av är representativt för den här typen av folklig prydnadsöm vid tillverkningstillfället.

Vidare måste man hålla sig källkritisk till de sammanställningar och tolkningar som baseras på de insamlade objekten då även dessa drar slutsatser från ett begränsat material.

Dessa tolkningar kan vara färgade av det syfte författarna hade med sina tolkningar och sammanställningar samt det underlag de hade för sin framställning. Undersökningen har försökt att eliminera denna risk genom att sammanställa en tillräcklig mängd material.

Vad det gäller de övergripande dragen hos Marbosöm är ett större antal objekt önskvärt.

Objekten i museets samlingar är få till antalet, men i materialet till utställningen *Av hjärtans lust – allmogsöm från Marks härad* ges ett större referensmaterial.

1.8 Centrala begrepp

Vad innebär egentligen ortskaraktäristisk, folkligt broderi och nationalromantik? I denna del av uppsatsen kommer de begreppen att förklaras närmare.

1.8.1 Ortskaraktär

1918 publicerades *Hemslöjdskommitténs betänkande*, en utredning i två delar om hemslöjden i Sverige, med förslag på åtgärder för att utveckla hemslöjden som binäring.

Lilli Zickerman fick i uppdrag av kommittén att i text och bild redogöra för den svenska hemslöjdens ortskaraktärer. Lilli Zickerman hade sedan 1914 rest runt i landet, å föreningen Svensk Hemslöjds vägnar, för att dokumentera slöjden i landet. Lilli hade därmed en god överblick över området (Palmsköld, 2007, p. 21).

I utredningen *Hemslöjdskommitténs betänkande* beskrivs ortskaraktär så här:

Med hemslöjdens ortskaraktär förstår man den säregna konstnärliga utsmyckning i form eller färg, som en Orts befolkning givit sina slöjdalster, och i vilken så likartat utbredd sig inom ett begränsat område, att detta

område i sina bostäder, dräcker, bobag och husgeråd erbållit en från andra orter skild prägel
(Hemslöjdskommittén, 1918a, p. 196).

Ortskaraktären var det unika, det särskiljande som ”alljämt utgör det livgivande elementet i svensk hemslöjd, den egenskap, som kanske i främsta rummet giver slöjden dess etiska, estetiska och ekonomiska värde” (Hemslöjdskommittén, 1918a, p. 195). Hemslöjdskommittén hållning var att hemslöjdens utveckling skulle bygga på det ortskaraktäristiska. Det ortskaraktäristiska var kärnan både visuellt, marknadsföringsmässigt och det som gav produkten ett konkurrenskraftigt värde.

Tanken om det ortskaraktäristiska fick stort genomslag och styrde arbetet i de nystartade hemslöjdsföreningarna. Gunilla Mattson (1999) skriver i sin artikel *Hemslöjdens samlingar* hur många föreningar hade inskrivit i sina stadgar att samla och katalogisera äldre slöjdföremål, och använda dessa som utgångspunkt för estetiskt förnyelsearbete. Ortstypiska föremål samlades in i samband inventeringar och utställningar, eller så köptes de in, eller donerades till föreningarna. Föremålen blev en mönster- och modellbank för föreningarna (Mattson, 1999, p. 268). Mönster- och modellbankerna kunde sedan användas för produktutveckling, inspirationsmaterial och referensbibliotek.

1.8.2 Folkligt broderi

Den här uppsatsen handlar om två olika typer av broderade föremål. De broderier som finns i museets samlingar som är tillverkade sent 1700-tal och tidigt 1800-tal och de broderier som tillverkades under 1900-talet med de gamla broderierna som inspiration och förlaga. De äldre textilierna har olika benämningar i litteraturen. De kallas för allmogesöm, folklig prydnadssöm eller folkkonstssömnad för att nämna några. I uppsatsen kommer begreppet folkligt broderi att användas för att beskriva de äldre broderierna.

För att förklara det här begreppet måste det brytas ned i sina två beståndsdelar, folkligt och broderi.

Johan Knutsson (2001) resonerar i sin avhandling *Folkliga möbler - tradition & egenart* kring begreppen folkkonst och folklig och vad de står för. Folklig och allmoge används ofta synonymt för att beskriva samma sak, det vill säga för att särskilja böndernas konst, möbler och uttrycksformer från de i högre ståndsmiljö. Allmoge användes sedan 1600-talet för att beskriva landsbygdens befolkning och under 1800-talet användes allmoge för att beskriva böndernas konst och byggnader, Handarbetets vänner använde adjektivet för att beskriva estetiska uttryck som allmogemönster och allmogemotiv.

För att beskriva böndernas seder och bruk användes under 1800-talet prefixet folk som i folklåt och folkvisa. Både folk och allmoge är ord som är dubbelbottnade och komplicerade. Folk kan betyda folk i allmänhet alltså människor eller så kan ordet associeras till folkbibliotek, folkhem och så vidare. Allmoge har under 1900-talet använt mycket i produktnamn som allmogeblå eller för att beskriva en viss stil som andas förr i tiden. Men folklig har kommit att bli det förhärskande uttrycket för att beskriva ”Bondens materiella kultur och andliga uttrycksformer” (Knutsson, 2001, pp. 38-42).

Anna Maja Nylén (1969) skriver i *Hemslöjd-Den svenska hemslöjden fram till 1800-talets slut* att en

söm kan vara dekorativ eller funktionell, är den dekorativ så kallas den prydnadssöm eller broderi. Vidare skriver hon att broderi är ett ord med franskt ursprung som kom in i svenskan på 1700-talet. Gertrud Grenander Nyberg (1983) motiverar sina benämningar i *Lantheimmens prydnadssöm* så här:

De föremål som beskrivs är i regel produkter av folklig kultur i motsats till sådana med borgerligt ursprung. Ordet prydnadssöm har därför använts som beteckning för dessa alster av svensk folkkonstssömnad än termen broderi med franskt ursprung och internationell prägel (Grenander Nyberg, 1983, p. 7).

Grenander Nyberg låter orden broderi och prydnadssöm beskriva skillnader i vilka som är utövarna, den borgerliga klassen broderar, internationellt orienterad i och med bruket av franska ord. Lantheimmens boende, eller folket, står fri från internationella strömningar och förfärdigar prydnadssömmar. Vidare i texten förstärker Grenander Nyberg skillnaderna mellan utövarna med använda *folklig prydnadssöm*, vilket blir en tautologi.

I den här uppsatsen används *folkligt broderi* för att beskriva textilier från en förindustriell lanthemsmiljö. *Folklig* visar vilka det var som sydde och *broderi* får stå för tekniken. Med trehundra år i det svenska språket så får ordet *broderi* anses vara vedertaget. I kombination med *folkligt* blir det tydligt vilken typ av broderier som avses. Folkligt broderi är också ett begrepp som används i nutida kurssammanhang, samtida litteratur och när det talas om den här typen av broderier (Holmberg, 2018, p. 27).

1.8.3 Nationalromantik och nationalism

En nyckel för att förstå intresset för hemslojd och hembygd kring sekelskiftet 1900 är nationalromantiken och nationalismens inflytande.

På Wikipedia beskrivs nationalromantiken som en intellektuell och estetisk rörelse under 1800-talet och början av 1900-talet. Nationalromantiken var det konstnärliga uttrycket för nationalismen, nationell romantik, som hyllade natur och landsbygd liksom den egna staten. Strömningen förekom i de flesta länder i Europa under 1800-talet och innefattade konstområden som litteratur, konst, musik och arkitektur (Wikipedia, 2010).

I det sena 1700-talet och under 1800-talet växte intresset för folket och nationen. Nationen sågs som en helhet som växte organiskt och folket stod för det äkta i motsats till de tillgjorda salongerna. Det är nu som bröderna Grimm samlar in folksagor, intresset för dialekter, fornminnen och traditioner stegras (Sundin, 1997, pp. 52-54). Det var föreställningen om bondebefolkningens liv och bostad som blev idealet både formmässigt och socialt (Knutsson, 2010, pp. 16-17).

En annan yttring av nationalromantiken och nationalismen under 1800-talet var museernas framväxt. Enligt Wikipedia är Skansen och Nationalmuseum i Stockholm exempel på institutioner formade av den nationalromantiska tanken. Charlotte Hyltén-Cavallius och Fredrik Svanberg beskriver i *Älskade museum* hur Nationalmuseum, som tog tolv år att färdigställa och var en av den tidens mest påkostade byggnadsverk, skulle fungera som ett slags universalmuseum med kulturellt, konstnärligt och historiskt fokus på idéer om det svenska. Det handlade om att skapa nationsgemenskap. Hyltén-Cavallius och Svanberg beskriver nationalism som idéer och praktiker knutna till grundtanken om nationalstaten som mänsklig gemenskapsform (Hyltén-Cavallius, 2016, p. 27).

2. UNDERSÖKNINGSDEL

2.1 Genomförande

I denna del av uppsatsen kommer det utvalda föremålet från Textilmuseets magasin att analyseras enligt de riktlinjer som CIETA har tagit fram.

Därefter följer en prövning av litteraturens framställning av Västgötasömmen/Marbosömmen mot den analyserade textilen. Vidare kommer förhållandet mellan Marbosöm/Västgötasöm och Hallandssömmen att utredas och hur museernas arbete och tankar om det ortskaraktäristiska har påverkat föremålen.

2.2 Analys av putstycke och jämförelse med beskrivning.

Textilmuseet håller på att digitalisera sina samlingar men turen har inte kommit till broderierna som ska undersökas i den här uppsatsen. Varje föremål i samlingarna har ett katalogkort där det finns information om föremålet, var det kommer ifrån, om det har blivit skänkt, inköpt och så vidare. Katalogkortet är den huvudsakliga källan till föremålets kontext. Informationen må vara sparsmakad men ger ändå viktig vetskaper om föremålets kontext, för att se katalogkortet i sin helhet se bilaga 2.

Analyschema för vävnad enligt CIETA:s riktlinjer:

I - Ägare/Innehavare	Borås Museum/Textilmuseet Inventarienummer: BM: 56 790
II - Attribuering	Tillverkningsort: Prästgården Hajom, Marks härad Datering: 1816
III - Proveniens	Hajom, Marks Härad. Givare eller säljare: Fröken Ellen Carlsson från Friared i Hajom, ägde föremålet men deponerade det i museets förvar. Förvärvsdatum är okänt men föremålen i Textilmuseets/Borås Museums samlingar inregistrerades i nummerföljd. Inventarienummer B.M 57 477 blev registrerat 1953 och 56 790 är nära 57 477. Därför är det rimligt att anta att föremålet förvärvades till museet i början på 1950-talet.
IV - Föremålets art	Föremålet kallas putstycke. Det är en del av det vi idag kallar örngott. Örngott kallas också heta långörngott, örngottshuva, kuddvar, örngottsvar, långdynevar, pudevar och putevar. Putstycket är kortsidan på kudden. Den övriga delen av örngottet brukade vara av vitt tyg. Kudden stoppades in antingen på långsidan eller kortsida, det finns olika modeller, och knöts ihop med band. Hur det förhåller sig med denna vet vi inte då endast stycket finns kvar. De andra putevaren i Textilmuseets samlingar har alla kortsidan för instoppning av kudde.

V - Mått	Längd 60 cm, bredd 23 cm
VI - Föremålets tillstånd	Föremålet har broderier som är mycket blekta. Broderierna är också slitna och mycket är borta men mönsterformer framgår tydligt. Som namnet <i>putstycke</i> antyder är det en del av ett putevar och inte hela föremålet. Det förekommer små hål och mindre fläckar.
VII – Mönsteranalys	Mönstret består av cirklar och hjärtan. Det är en cirkel i mitten och på var sida om den två speglade cirklar. På var sida om mittcirkeln finns två hjärtan, fyra totalt på hela föremålet.

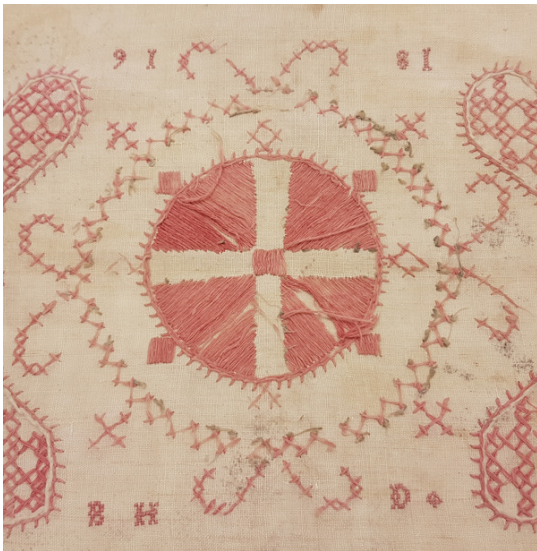

Figur 2: BM 56 790, *Putstycke*. Foto: Hillevi Skoglund.

Mittcirkeln består av två cirklar, den ena inuti den andra. Den mittersta cirkeln är sydd med rött, flertrådigt bomullsgarn, ensidig plattsöm, langettsöm och korssöm.

Den yttre cirkeln består av en röd flätsöm. Det går att se att flätsömmen har haft en blå stjälsöm på var sida, för att rama in den, men de blå sömmarna är nästa helt borta. På baksidan kan man se spår av den blå färgen och sömmen.

*Figur 3: Detalj av broderiet, mittcirkeln, överst avigsida och underst rätsida.
Foto: Hillevi Skoglund.*

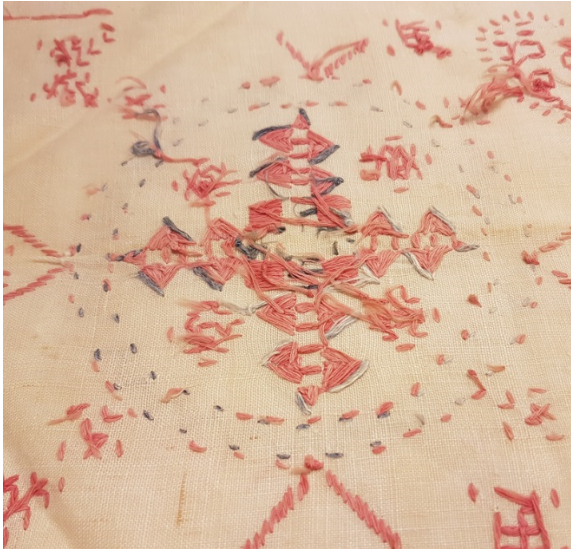

Hjärtformerna har en kontursöm av röd langett, innanför den en stjälsöm som nu är vit. Vid närmare undersökning av knutar på baksidan kan det anas att sömmen kan ha varit blå. Tråden är nu så blekt att det är svårt att vara säker. Hjärtformerna är fyllda med en bottensöm som bildar ett regelbundet rutnät av små och stora fyrkanter.

Figur 4: Hjärtan, överst avigsida och nederst rätsida.

Foto: Hillevi Skoglund.

De speglande cirklarna på var sida av stycket har en kontursöm av blå flätsöm som avgränsas av röd stjälsöm, som mittcirkeln men inverterad. Inuti cirkeln finns ett korsmönster uppbyggt av röda fyrkanter, korssöm, flätsöm, ensidig plattsöm och en blå stjälsöm som ramar in formen.

Alla tre cirklarna har dessutom ytterligare dekor runt med jämt utplacerade viggår, böjar och kors i korssöm och ensidig plattsöm.

Utrymmena mellan de större mönsterformerna; hjärtan och cirklar, är fyllda med tio korssömsformationer. Fyra stycken timglasformer uppbyggda av tvåtrianglar vardera i var hörn av putstycket. Fyra stycken kors jämt utplacerade mellan hjärtan och yttre cirklar. Korsen bildas av åtta korsstyg, fyra koststyg i mitten gör att det blir en fyrkant. Till sist två fyrkantsformer placerade på var sida av mittcirkeln som utgörs av fyra mindre fyrkanter som består av fyra korsstyg vardera. Längs med långsidorna finns rester av röd flätsöm, ca tolv mm bred.

*Figur 5: Detalj av broderi, cirkel med korsform, överst avigsida och nederst rätsida.
Foto: Hillevi Skoglund.*

Figur 6: Flätsöm, timglas och fällsöm. Här syns det flertrådiga röda bomullsgarnet tydligt. Foto: Hillevi Skoglund

	Kortsidan är i hopsydd med fällsöm.
VIII - Material & teknik: <i>Material - bottenväv</i>	Bottenväven, det tyg som det är broderat på, är en vit tuskaftad linneväv (lärf) med en varptäthet på 22 trådar per centimeter och en inslagstäthet på ca 25 trådar per centimeter.
<i>Bindning</i>	Tuskaft, tuskaft räknas till de grundläggande bindningarna inom vävning och kräver två solvskaft som höjder och sänker varptråden med två trampor (Cyrus-Zetterström, 1980, p. 13).
<i>Material – broderier</i>	Broderierna är utförda i rött och blått garn. Det är ett rött flertrådigt bomullsgarn (4–5 trådar) och ett blått flertrådigt

	lingarn (2–3 trådar). På framsidan är broderierna rosa, ljusblå och vita. På baksidan är färgerna starkare, mörkare blå och mörkt rosa, men det syns att färgerna är blekta på baksidan.
IX - Färgning	Ingen kemisk analys har genomförts.
X – Arbetsmetod, tillverkningsätt	Föremålet är vävt och därefter broderat.
XI - Anmärkningar: motivering för attribueringen	Föremålet är märkt med 1816 och BHD i röd korssöm. Det kan antas att BHD är en person som ägde textilen 1816. BHD kan stå för Brita Hans Dotter eller liknande. Att föremålet tillräknas till Hajom bygger på givarens uppgifter.
XII- Anmärkningar: motivering för bestämning av tillverkningsätt	Bottenväven är tuskaft vilket visar på att föremålet är vävt. Dekormotivens utformning visar på att det är broderat.
XIII - Kända exemplar av samma vävnad	Liknande föremål det vill säga putevar/örngott, är vanligt förekommande i hela landet. I Textilmuseets magasin finns ytterligare 5 broderade putevar.
XIV - Hänvisningar/referenser	Det analyserade föremålet är inte nämnt i litteraturen men det tillhör en grupp textilier som kallas Västgötasöm eller Marbosöm. Se Hur beskrivs Västgörasömmen/Marbosömmen i litteraturen.
XV - Datum för analys	2018 05-15, analys utförd av Hillevi Skoglund.

2.3 Jämförelse av litteraturbeskrivning och objekt

Det finns många böcker som handlar om landskapssömmar. De flesta gav ut på 70- och 80-talet. De är uppbyggda för att inspirera till eget skapande och har stygnanvisningar och mönsterförslag samt en historisk bakgrund till sömmarna. Ofta handlar de om enstaka sömmar som till exempel *Hallandsöm* av Britta Johansson (1977) eller *Delsbosöm* av Märta Brodén (1974).

Men det finns också översiktsböcker som *Brodera landskapssömmar från mormor och vår egen tid* av

Annette Magnusson (1970) eller *Landskapssömmar* av Lisa Melén (1982). Det senaste tillskottet i denna kategori är Karin Holmbergs bok *Svenska broderier*. Den kom ut våren 2018. I boken redogör Holmberg för ett antal landskapssömmar och vad som är utmärkande för dem, även Marbosömmen presenteras med ett kort avsnitt. Till största delen är boken en instruktiv och praktisk bok med mönster och olika broderitekniker.

Det finns också litteratur som handlar om Västgötasöm/Marbosöm.

Lisa Melén har gett ut flera böcker om handarbete, bland annat *Västgötabroderier i rött och blått* (1984). Boken bygger på en inventering av västgötska broderier och omfattar ”*huvudsakligen broderade textilier från de västgötska lanthemmen under perioden 1870–1925*”. Boken har kort historik om folkligt broderi från Västergötland och förteckning över alla typer av föremål som broderades vid nämnda tid, allt från nattlinnen till prydnadsduk för separatorn.

1990 gav Anna-Lisa Söder ut en bok om Marbosöm, *Marbosöm -folkliga broderier från Marks härad*. Boken innehåller en kort historik, uppritade mönster och beskrivning av de stygn som är vanligt förekommande hos denna grupp broderier. Söders text har stora likheter med utställningstexten till utställningen *Av hjärtans lust – Allmogesöm från Marks härad*.

I boken *Lanthemmens prydnadsöm* presenter Gertrud Grenander Nyberg (1983) olika exempel på folklig prydnadsöm på hemtextiler som finns i Nordiska museets samlingar. Boken fokuserar på föremål från 1700-talet och 1800-talet som enligt författaren visar på särdrag specifika från bygd till bygd. Boken skiljer sig från de övriga böckerna då det inte är en instruktionsbok för broderi utan vetenskaplig text om svenskt folkligt broderi före 1900. Grenander Nyberg redogör för olika typer av föremål, hur de användes och vilken betydelse de hade i lanthemmens hushåll.

2.3.1 Föremål och datering

I de framställningar som finns om Marbosöm/Västgötasöm finns det sparsamt beskrivet vilken typ av föremål som broderades och i vilken tid. Anna-Stina Söder redogör för var föremålen finns idag och vilken typ av föremål det är:

”... Vid inventeringar har framkommit handkläden, hängkläden och putevar (kuddvar). De föremål som finns bevarade är från första hälften av 1800-talet, men också något enstaka från sent 1700-tal. Så är till exempel ett handkläde från Hajom dat. 1777. Detta liksom flera av broderierna förvaras av Röhsska Museet. Borås Museum har det längsta av bevarade hängkläden. Hängklädet som är 6,70-meter långt kommer från Bockagården Skene, och har genom museets försorg mönsterritats. Mönstret finns att köpa på Borås Museum. Där förvaras också flera putevar liksom handkläde från Surteby. Några föremål finns på Historiska museet i Göteborg och Nordiska museet i Stockholm. Därutöver finns en hel del broderier bevarade i hembygdsgårdar och privathem i Mark. Huvudsakligen i södra delarna av häradet (Söder, 1990, p. 2)”

Holmberg skriver att broderierna utfördes på hängkläden, örngott och handkläden och att de äldsta bevarade textilierna är från slutet av 1700-talet.

Annette Magnusson skriver att broderierna som Västgötasömmen/marbosömmen bygger på dateras till mitten av 1800-talet och senare. I boken får ett handkläde från Hajom som finns i Röhsska museets samlingar exemplifiera Västgötasömmen. Det handklädet är daterat till slutet av 1700-talet eller 1800-talets början så Magnussons datering är felaktig (Magnusson, 1970, p. 34).

Putstycket som har analyserats är från 1816, mitt i den tidsperiod som är beskriven för Västgötasöm/Marbosöm. Putstycket var en del av en vanligt förekommande hemtextil. Vid tiden då putstycket broderades var bäddens textilier en viktig del av hemmets inredning. Den dekorerade änden var vänd mot rummet så de vackra broderierna syntes. Enligt Grenander Nyberg så användes inte de finaste örngotten till vardags, då användes enklare eller inga alls. De broderade örngotten var värdefulla och förvarades i kistor. Denna typ av textil har varit vanligt förekommande i hela landet men hur de har dekorerats och vilken teknik som har använts skiljer sig åt (Grenander Nyberg, 1983, p. 78). Både objektets användningsområde och datering stämmer överens med den beskrivning som finns i litteraturen.

2.3.2 Material och stygn

Hur stygnen beskrivs i litteraturen är samstämmigt. Det är olika typer av bottnar, stjälkstygn, flätsöm, korsstygn, langettstygn och ensidig plattsöm. I det analyserade putstycket förekommer alla förut nämnda stygn. Vad det gäller materialet för Västgötasöm/Marbosöm så finns det skillnader i beskrivningarna. Holmberg säger att Marbosömmen sys med blått och rött bomullsgarn.

Alla författare nämner att det är blått och rött som är de vanligaste färgerna med variationer som ljusblått och rosa. Melén specificerar inte det vad det blå garnet är för material med beskriver hur det röda bomullsgarnet var en vara som salufördes av knallar och att garnet kom från Lewantens färgeri i Göteborg.

Att brodera rött på vitt var vanligt i hela landet, och i Europa. Det hör samman med bomullens ökande betydelse från och med 1700-talets slut. På grund av import från Amerika och rationaliserade tillverkningsprocesser blev bomullen en billig textilprodukt (Brodén, 1974, p. 44). Det röda bomullsgarnet var en nyhet i Sverige i slutet på 1700-talet. Färgen kallades turkiskt rött, eftersom tekniken att färga bomull rött hade länge varit känd i Turkiet (Sandberg, 1994). De röda garnerna importerades till en början. 1827 startades AB Levantens färgeri i Göteborg som färgade bomullsgarn som såldes (Svensson, 2017). Med hästforor spreds garn från Göteborg. Närheten till hamnen i Göteborg och säkerligen den textila handel och förädlingsproduktion som skedde i Marks härad gör att bomull som material brukas tidigare här än på andra håll i Sverige (Winberg, 1999, p. 53).

Bomullens nyhetsvärde gjorde den eftertraktad och det ansågs vara finare än det vanliga handvävda linnetyget (Melén, 1983, p. 5).

Söder (1990) beskriver materialval så här:

”Materialen i gamla broderier är både linne och bomull. De äldsta i linne. I båda fallen blekt till vitt. Ibland förekommer både linne och bomull i samma föremål. Så kan t.ex. ett kuddvar sytt av linne har ett broderi utfört i bomull... Man broderade med blått och rött vävgarn. Brodergarnet var mestadels i bomull, men ibland kunde det blå garnet vara av lin, så t.ex. i handkläderna. Putevaren är ofta broderade med bara rött bomullsgarn. Garnet var mycket tunt och man sydde med flera trådar i nålen (Söder, 1990, p. 2).”

Putstycket är sytt med rött flertrådigt bomullsgarn och blå flertrådigt lintråd, om än mycket blekt. Men material och färger korresponderar med den beskrivning som litteraturen ger. Datering till 1816 säger att garnet inte kommer från Levantens färgeri eftersom det inte hade

startat än. Garnet är antagligen importerat, men i Borås och Kinna fanns det färgerier redan på 1700-talet.

2.3.3 Mönsterformer

Västgötasömmens mönster är uppbyggd av cirklar, kvadrater, hjärtan, fåglar, kvistar, blommor. Melén (1982) skriver att formerna ritades med hjälp av mallar klippta i papper. Ingen annan källa bekräftar detta men det är lätt att tänka att en rund form, exempelvis en kopp, användes för att rita fina cirklar.

Söder betonar att mönsterformerna har en mycket tät placering på de gamla broderierna. Att alla tomrum fylldes med olika små mönsterformer.

Detta sätt att fylla upp alla ytor kallas *horror vacui*, det vill säga rädslan för tomrummet. Det går också att kalla det dekorationsglädje. Horror vacui anses vara ett allmänt stildrag för folkkonst (Knutsson, 2001, p. 39).

I det analyserade föremålet förekommer flera av de mönstermotiv som enligt litteraturen är typiska för marbosömmen/Västgötasömmen. Det är hjärtan och cirklar som är uppbyggda med flera mönsterformer. Cirklarna har olik utformade korsmitt och hjärtana är fyllda med en bottensöm. Runt de större mönsterformerna finns flera små mönstergrupper utplacerade för att fylla ytan - *horror vacui*. Som motiv förekommer också timglas.

Om mönsterformerna har en djupare betydelse än att vara dekorativa framgår inte texterna.

2.3.4 Förhållande till hallandssömmen

I alla texter om Västgötasöm/Marbosöm påpekas likheten med Hallandssömmen. Det framhålls att mönsterteckningen är likartad, att färgerna är liknande även om det understryks att Hallandssömmen är övervägande broderad i rött och Västgötasömmen/Marbosömmen broderad i rött och blått. I litteraturen framställs Marbosömmen/Västgötasömmen som något friare (Holmberg, 2018, p. 39).

Vad är då Hallandssöm för något? Hallandssöm är namnet för en grupp broderier där de allra flesta kommer från Fjäre och Viske härad i norra Halland. Det är oftast röda broderier på vit botten och de karakteriseras av sin ofta ganska strama, grafiska komposition. Motiven är livsträd, hjärtan, cirklar, stjärnor, kors med mera och de prydde hängkläden, lister och pudevar (örngott). De broderades under 1800-talet (Skantze-Ärleman, 2010, p. 6).

Hallandssöm tillhör en av de första som omnämns som landskapssömmar (Grenander Nyberg, 1983, p. 147).

Fjäre och Viske härad delar sina östra gränser med Marks härad. Viskan rinner genom Marks härad och finner havet i Viske härad. Fjäre härad och Marks härad delar den stora sjön Lygnern, stora vattenmassor som binder samman landskapet. Vatten och sjövägar betyder mycket kontakt. Att områdena ligger jämte varandra betyder också att ett föremål kategoriseras som Marbosöm och ett annat som Hallandssöm och de är broderade ett par kilometer ifrån varandra. Ibland ännu närmre.

2.3.5 Samlingars roll och geografins betydelse

I Älskade museum (2016) har Charlotte Hultén-Cavallius och Fredrik Svanberg undersökt hur museerna arbetar med insamlande av kultur och vad/vilka som representeras på museerna. I insamlingsprocesser och utställningsproduktion sker ett urval som påverkar åskådaren.

Utställningar och insamlande kan verka kulturarvsskapande. Själva definitionen av ett urval är att något väljs bort. Adriana Muñoz (2016) skriver om insamlandets problematik i sin artikel Museets materialitet: Glömska och minne i ett etnografiskt museums samlingar. Det handlar om passiv glömska där föremål i samlingarna blir förbisedda för att de är insorterade i en i dagsläget obekvämlig geografisk tillhörighet, eller för att de inte hjälper till att bygga bilden av det ortstypiska. Det kan vara så att systematiska tveksamheter som kan appliceras på den grupp som en gång samlade in föremålen gör att man i efterhand väljer bort föremål för att åtgärda dessa tveksamheter, exempelvis homogen etnicitet, genus eller organisationstillhörighet. Denna aktiva glömska, för att i efterhand tvätta bort fläckarna exempelvis av imperialism kan leda till att objekt insamlade under koloniala sammanhang förbises, vilket också kan ha en problematisk inverkan på de geografiskt organiserade samlingarna (Muñoz, 2016, p. 137). Adriana Muñoz skriver specifikt om etnografiska samlingar men den koloniala hållningen tillhörde också det idégods som var rådande då Lilli Zickerman åkte på sina inventeringsresor. I Lilli Zickermans inventering och hennes uppsats om ortskaraktärerna finns endast två bilder på sameslöjd. Hon ansåg att samisk slöjd inte kunde förflyttas ut ur sin naturliga miljö, att den var estetiskt och hantverksmässigt primitiv och endast kunde brukas i sin miljö eller som ”turistslöjd” (Klein, 1999, p. 189). Lilli Zickerman ansåg alltså att den samiska slöjden var bunden till sin geografiska plats och den inte hade någon potential för produktutveckling. I *Hemslöjdskommitténs betänkande* från 1918 redovisades vad som räknades till slöjd och vad som inte var det. Hemproduktion för avsalu, som bomullsvävningen i Marks härad, var intressant för insamlande och dokumentation av hemslöjd (Hemslöjdskommittén, 1918b, p. 90).

Urval till samlingar och till det som dokumenterades baserades i mångt och mycket på geografi. Läns museerna koncentrerade sig på det som fanns inom länets gränser och Nordiska museet skulle ha den nationella överblicken.

Samma indelning gällde hemslöjdsrörelsen. Föreningarna var lokalt förankrade och det lokala var det som utforskades i inventeringar och utställningar. Man sökte det ortskaraktäristiska och särskiljande för sin bygd när mönsterbanker och arkiv byggdes upp. Också hemslöjdsföreningarna hade geografisk indelning, som Halländska bindslöjden eller Älvsborgs läns hemslöjdsförening. Ett resultat av detta blev att landskapsgränser blev kulturgränser. För hemslöjdsföreningarna var idén om att understryka det lokala och regionala marknadsföringsmässiga taktik.

Gunhild Engholm skriver i *Svensk slöjdtidning – tidskrift för Sveriges Textillärares Riksförening*, 1962:

”anledningen till att hemslöjdsföreningarna behåller sin romantiska benämning landskapssöm och skapar nya sådana torde bero på dels att man vill tillfredsställa människors hembygdsromantik, dels på ren försäljningsteknik (Engholm, 1962, p. 4).”

3. Diskussion och slutsatser

När BM: 56 790 broderades i Hajoms socken i början på 1800-talet så kallade inte brodösen det hon hade för händerna för Marbosöm. Hon kallade det inte heller för Västgötasöm. Västgötasöm är vad broderiet kom att heta hundra år senare. Ytterligare något senare fick de också heta Marbosöm.

Ett sätt att närma sig dessa folkliga broderier är att skilja på de folkliga broderierna i samlingarna och fenomenet landskapssömmar på 1900-talet.

De folkliga broderierna i samlingarna som kategoriseras som Marbosöm visar stora likheter med det som kallas Hallandssöm. Om det inte gick en landskapsgräns mitt i området skulle textilierna säkerligen behandlas som en grupp. Johan Knutssons sätt att se lokala varianter i den folkliga estetiken som dialekter av ett gemensamt språk är ett sätt att komma åt lokala och regionala särdrag utan att se till häradsgränser eller landskapsgränser. Det är föremålets uttryck som säger något om ett område.

I museets magasin blir föremålen kontextlösa och ett katalogkort lämnar bara den mest grundläggande information. Hur såg det ut i stugan när det var draget till jul? Vilka andra faktorer har skapat en mönstervärld av detta slaget? Hur såg färdvägarna ut, hur gick handelsstråken? Hur såg kontakterna ut mellan folket i Fjärås och folket i Sätilla?

Det vore intressant att se på föremålen inte bara som konstfärdiga textilier utan också som en manifestation av mellanmänsklighet. Det vore intressant att se på det hela kulturhistoriska området där dessa broderier har brukats och sytts och inte begränsas av landskapsgränser. Det finns också indikationer att broderierna utfördes på beställning, vilket upptagningsområde hade brodösorna?

I det sena 1800-talet var intresset för hembygd och gamla tider stort. Det var en kombination av nationalromantik, tankar om nationen och rädsla för att något oåterkalleligt höll på att försvinna, det gamla sättet att leva. Denna strömning fanns i hela Europa och var ett symptom på den enorma samhällsförändring som industrialiseringen innebar.

Nationalromantikens era hade fokuserat på hembygden, naturen och det äkta livet som bondes liv ansågs representera. Den nationella identiteten baserades på lokala och regionala särdrag. Dialekter, byggnader, föremål, traditioner och seder som ansågs ingå i bondens liv utforskades och samlades in för att bygga tanken om det nationella.

I Sverige var det bland andra personer som Arthur Hazelius, som grundade Nordiska museet och Lili Zickerman, hemslöjdsrörelsens chefsideolog som agerade på tidernas förändring. Hela landet inventerades och föremål samlades in. En struktur i det insamlade materialet var geografisk tillhörighet. Lili Zickerman grundade sin idé om det ortskaraktäristiska i det geografiska och tanken om det ortskaraktäristiska blev central i hemslöjdsrörelsens arbete. Det handlade om flera saker. Tanken var att utveckla hemslöjds som binäring för att stödja landsbygdens befolkning. Men också för att bevara det som höll på att försvinna i och med den nya tid som var följden av industrialiseringen. Det ortskaraktäristiska gjorde produkterna unika och säljbara. För Lili Zickerman var geografi och lokala särdrag viktigt både som undersökningsmetod och för produktutveckling och profilering. Landskapssömmarna var ett sätt att förtydliga det ortskaraktäristiska och sätta in något lokalt i större sammanhang. Sömmar från Marks härad blev synonymt med hela Västergötland. Sömmar från norra Halland blev synonymt med hela Halland. Hemslöjdsföreningar, den obligatoriska skolslöjden

och museer bidrog till att etablera begreppet och göra det välkänt. Landskapssömmarna var en konstruktion och en kommersiell och pedagogisk paketering av det ortskaraktäristiska. I Landskapssömmarna förkroppsligades det tidiga 1800-talets folkliga mönstervärld och de värden av äkthet och ursprung som de representerade. Landskapssömmarna var också produktutveckling och mönstren prydde nya föremål som passade den moderna tiden, gardiner istället för hängkläden och förkläden istället för likhandkläden.

Kanske är det så vi ska se på det. 1900-talet har sin historia, med folkhögskolor, skolslöjd och hemslöjdsrörelsens historia. Det tidiga 1800-talet sin.

Det som skapades och syddes som landskapssömmar under 1900-talet har sin egen historia med sin egen rätt. De som broderade sina egna skäl till att lägga stygn vid stygn. 1900-tals brodösen broderade inte samma typ av föremål BLD gjorde 1816 i Hajom. Men hemmet var den gemensamma nämnaren. Landskapssömmarna förhåller sig till originalen men lever sitt eget liv och har sin egen historia.

Ska det heta Västgötasöm eller Marbosöm? Då originalen kommer från ett ganska litet område i Västergötland och alla originalen är från Marks härad har jag landat i slutsatsen att Marbosöm ett mer beskrivande namn för broderistilen.

I den litteratur som den här undersökningen har handlat om så är det flera saker som väcker nyfikenhet till att veta mer. De broderade föremål som går under namnet Marbosöm eller Västgötasöm har mer att berätta.

Vem broderade? Föremålen i magasinerna är så gott som anonyma. Föremålen har katalogkort med sparsmakad information om tillverkningsort och typ av föremål men inte så mycket mer. Det vore intressant att söka upphovskvinnorna, att söka kontexten. I boken *Hollandssöm- Hängkläden och pudevar från norra Halland* av Inger Skantze-Ärleman och Irene Karlsson (2010) har författarna kombinerat släktforskning och broderi och på så vis fått fram vilka som broderade. Om upphovskvinnorna är kända är det lättare att sätta in föremålen i en socio-ekonomisk kontext och därmed placera in dem i den avancerade blandekonomi som präglade Marks härad i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet.

Vad betyder motiven? Föremålen blommar och strålar och fascinerar med sina mönsterformer. Kan de bara vara dekorativa eller har de en djupare mening, går det att läsa textilen? Finns det ledtrådar att hämta i de målade bonadernas motiv, där föremålen användes på likartat sätt, för att hänga på väggar?

Kunskap i skarven. På grund av landskapsgränser har en likartad mönstertradition betraktats som två, det vill säga Hollandssöm och Marbosöm. Landskapsgränser och länsgränser har påverkat museers arbete och hemslöjdsföreningarnas arbete och helt naturligt har arbetet koncentrerats till det egna området. Det vore intressant att se området som ett istället för två, kanske finns det kunskap att finna i gränsen.

Marbosömmen/Västgötasömmen som begrepp kom till i en process där föremål från en äldre tid valdes ut för att representera den äldre tiden och dess värden och därefter representera ett större område. Det är med all rätt som urvalsprinciper och insamlingsmetoder kritiskt granskas, också källan till det intresse som startade aktiviteten kan

ifrågasättas och sättas i ett större sammanhang. Men trots alla konstruktioner, tveksamma bevekelsegrunder och kontextlöshet talar objekten för sig själva. De talar igenom tiden med stygn vid stygn i rött och blått på handvävt linne, i frejdiga fria former som utstrålar dekorationsglädje, glädje och stolthet över handens arbete, ja till och med livsglädje.

4. Sammanfattning

Frågan som den här uppsatsen försöker besvara är Vad är Marbosöm/Västgötasöm?

För att svara på den frågan har ett objekt som klassas som klassas som Marbossöm jämförts med det som är skrivet om Marbossöm/Västgötasöm. I Textilmuseets magasin finns flera föremål som tillhör gruppen och ett av dessa som representerar de övriga valdes ut och analyserades. Det finns broderier bevarade från slutet på 1700-talet till 1800-talets mitt i museernas samlingar. Hos hembygdsföreningar och hos privatpersoner finns ännu fler. Broderierna kännetecknas av frejdig mönsterkomposition som består av cirklar, livsträd, hjärtan och andra motiv. De är broderade med rött bomullsgarn och blått lingarn. Det vanligaste är antingen blå och röda eller bara röda broderier.

De äldsta är broderade på vit lärft. Broderierna prydde föremål som putevar (örngott) hängkläden, lister och handkläden. Det föremål som analyserades motsvarade den beskrivning av Marbosöm/Västgötasöm som finns i litteraturen. Alla broderierna med denna särskilda mönsterform och färgsättning kommer från Marks härad. Därför har de kommit att kallas Marbosöm. Marks härad ligger i Västergötland, därför heter de också Västgötasöm.

Runt förra sekelskiftet var intresset för förindustriella bondelivet stort. Detta var ett resultat av nationalromantikens inflytande, de stora samhällsförändringar som industrialiseringen hade medfört och idén om nationen som gemensamhetskapare. Hemslöjdsrörelsen, hembygdsrörelsen och nystartade museer startades. Tanken om det ortskaraktäristiska präglade hemslöjdsrörelsen, i inventeringar och utställningar söker man äldre slöjd för att bygga upp mönstersamlingar och inspirationsarkiv. Det ortskaraktäristiska var de stildrag som kunde urskiljas som unikt för ett visst geografiskt område. I den äldre slöjden fanns den mönstervärld som ansågs äkta och som kunde ligga till grund för produktutveckling.

Hemslöjdsrörelsen hade sociala och ekonomiska motiv bakom sitt arbete. Hemslöjd som produktionsform kunde erbjuda landsbygdens befolkning en viktig binäring.

Landskapssömmar blev ett begrepp för att plocka upp mönster och tekniker från äldre slöjd och introducera dem i modern kontext. I folkhögskolor och i skolslöjden broderades det landskapssömmar på föremål som var relevanta för tiden.

Broderierna från Marks härad fick representera hela landskapet Västergötland. Broderierna från de angränsande häraderna, Viske och Fjäre härader fick representera landskapet Halland och så vidare.

Landskapssömmar bygger på mönster som står att finna i äldre textil men mönstren användes till produktutveckling och kom att pryda föremål som var viktiga i sin tid.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

- Almevik, G. (2004). Det sydgötiska husets (vetenskapliga) konstruktion. *RIG*(2004:4), 193-209.
- Brodén, M. (1974). *Delsösöm, långsöm och tofssöm från Delsbo*. Stockholm: LT.
- Brolin, A. (1972). Halländska hängkläden *Årsbok*. Varberg: Stiftelsen Hallands läns museer.
- Cyrus-Zetterström, U. (1980). *Handbok i vävning: bindningslära, konstvävnader* (6 ed.). Stockholm: LT.
- Engholm, G. (1962). Landskapssöm eller folkligt broderi? *Svensk slöjdtidning*, 42(2), 3-7.
- Grenander Nyberg, G. (1983). *Lanthemmens prydnadssöm : studier av svenskt folkligt broderi på hemtextilier före 1900 = [Ornamental needlework in peasant homes] : [studies of Swedish popular embroidery on home textiles before 1900]* Stockholm: Nordiska Museet.
- Hemslöjdskommittén. (1918a). *Hemslöjdskommitténs betänkande. D. 1, Huvudbetänkande och förslag : översikt av den svenska hemslöjdens historia : den svenska hemslöjdens ortskaraktärer : hemslöjden i utlandet*. Stockholm: Nordiska bokh.
- Hemslöjdskommittén. (1918b). *Hemslöjdskommitténs betänkande. D. 2, Statistisk utredning angående hemslöjden å Sveriges landsbygd : ur kommitténs enquête bland hushållningssällskap och hemslöjdsföreningar : hemslöjdsorganisationer och åtgärder till hemslöjdens befrämjande*. Stockholm: Nordiska bokh.
- Holmberg, K. (2018). *Svenska broderier*. Stockholm: Bonnier Fakta.
- Hyltén-Cavallius, C. S., Fredrik. (2016). *Älskade museum: svenska kulturhistoriska museer som kulturproducenter och samhällsbyggare*. Lund: Nordic Academic Press.
- Klein, B. (1999). Rörelsen och det främmande. In G. Lundahl (Ed.), *Den vackra nyttan: om hemslöjds i Sverige*. Hedemora: Gidlund.
- Knutsson, J. (2001). *Folkliga möbler: tradition och egenart : en stilanalytisk studie av renässans- och barockdrag i den svenska folkliga möbelkonsten*. Stockholm: Nordiska Museets förlag.
- Knutsson, J. (2010). *I "hemtrefnadens" tid: allmoge, nationalromantik och konstnärligt nyskapande i arkitektur, möbler och inredningar 1890-1930*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Magnusson, A. (1970). *Brodera landskapssömmar från mormors och vår egen tid*. Göteborg: Wezäta.
- Mattson, G. (1999). Hemslöjdens samlingar. In G. Lundahl (Ed.), *Den vackra nyttan, om hemslöjd i Sverige*. Hedemora: Gidlund i samarbete med Riksbankens jubileumsfond, Hedemora.
- Melén, L. (1982). *Landskapssömmar* (Vol. 2. helt omarb. uppl). Västerås: ICA bokförlag.
- Melén, L. (1983). *Västgöta Broderier i rött och blått*. Lidköping: Lidköpings Hantverks och Sjöfartsmuseum.
- Muños, A. (2016). Museets materialiet - glömska och minne i ett etnografiskt museums samlingar *Historiens hemvist. 3, Minne, medier och materialitet*. Göteborg: Makadam.
- Nordiskamuseet. (2018). Nordiska museet, museibygggnaden. Retrieved from <https://www.nordiskamuseet.se/kunskapsomraden/museibygggnaden>
- Nylén, A.-M. (1947). *Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker*. Nyköping.
- Nylén, A.-M. (1969). *Hemslöjd: den svenska hemslöjden fram till 1800-talets slut*. Lund: H. Olsson.
- Palmsköld, A. (2007). *Textila tolkningar: om hängkläden, drättar, lister och takdukar*. Lund: Lunds universitet.
- Palmsköld, A. (2012). *Begreppet hemslöjd*. Stockholm: Hemslöjdens förlag.
- Sandberg, G. (1994). *Purpur, koschenill, krapp: en bok om röda textilier*. Stockholm: Tiden.
- Sjöberg, G. E., Ruth. (1925-1928). *Svenska allmogemotiv*. Arlöv: Skriv- & ritboks-a.-b.
- Skantze-Ärleman, I. (2010). *Hallandssöm hängkläden och pudevår från norra Halland*. Varberg: CAL-förlaget.
- Sundin, B. (1997). Hembygden som idé - konstruktionen av lokal och regional identitet. In S. P. Bohman, Lennart (Ed.), *Museer och kulturarv*. Stockholm: Carlsson.

- Sundin, B. (1999). "Att väcka och vidmakthålla kärleken till hem och härd": hemslöjdsrörelsen och det tidiga 1900-talets Sverige. In G. Lundahl (Ed.), *Den vackra nyttan : om hemslöjd i Sverige*. (pp. 89-111). Hedemora: Gidlund i samarbete med Riksbankens jubileumsfond
- Svensson, A. (2017). Färgeri AB Levanten. Retrieved from <http://gamlagoteborg.se/2017/01/27/farger-ab-levanten/#comments>
- Söder, A.-S. (1990). *Marbosöm: allmogesöm från Marks härad*. . Kinna: Anna-Stina Söder.
- Wikipedia. (2010, 2017-12-06). Nationalromantik. Retrieved from <https://sv.wikipedia.org/wiki/Nationalromantik>
- Wikipedia. (2017). Arts and crafts. Retrieved from https://sv.wikipedia.org/wiki/Arts_and_Crafts
- Winberg, C., Östblom, Marie. (1999). Från mångsyssleri till storindustri. In C. Östmark (Ed.), *Fässingen tema Marks härad från Borås och de sju häraderna* (Vol. 46, pp. 53-64). Borås: De sju häradernas kulturhistoriska förening.

BILAGOR/APPENDIX: Bilaga 1. Utställningslista Av hjärtans lust – allmogesöm från Marks härad

LÅNEEX.

Utställning Borås Museum "Av Hjärtans Lust"
- allmogesöm från Marks härad

DE GAMLA ALLMOGESÖMFRIERNA FRÅN MARKS_HID

1. Handkläde, 1800-talets början. Håjons sn.
 Linne. Blått lingarn. Bomullspets.
 Röhsska Konstslöjdmuseet. Mönster finns
2. Handkläde, o. 1800. Surteby sn.
 Linne. Rött bomullsgarn, blått och vitt
 lingarn.
 Röhsska Konstslöjdmuseet. Mönster finns
3. Handkläde, 1777. Håjons sn.
 Linne. Rött bomullsgarn, blått lingarn.
 Knypplad spets.
 Röhsska Konstslöjdmuseet. Mönster finns
4. Handkläde, o. 1800. Surteby sn.
 Linne. Rött och blått bomullsgarn.
 Borås Museum. Material finns
5. Bäckhandkläde. Sättila sn.
 Linne. Rött och blått bomullsgarn.
 Knypplad spets.
 Privat ägo.
6. Handkläde. Örby sn.
 Linne, blått lingarn.
 Borås Museum.
7. Handkläde, 1777. Sättila sn.
 Linne. Rött och blått bomullsgarn.
 Knypplad spets.
 Privat ägo.
8. Hängkläde. Sättila sn.
 Linne. Rött och blått bomullsgarn. 75x37 cm.
 Privat ägo.
9. Hängkläde, Bockagården, Örby sn.
 Linne. Rött och blått bomullsgarn. 660x24 cm. Mönster finns.
 Borås Museum.
10. Hängkläde, 1830. Sättila sn.
 Linne. Rött och blått bomullsgarn. 302x45 cm. Mönster finns.
 Knypplad spets.
 Röhsska Konstslöjdmuseet.
11. Hängkläde, 1515-1830. Marks hd.
 Linne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
 Knypplad spets av lingarn. 211x46 cm. Mönster finns.
 Röhsska Konstslöjdmuseet.
12. Putevar. Sättila sn.
 Bomull. Rött bomullsgarn.
 Borås Museum.
13. Proderi till putevar. Sättila sn.
 Bomull. Rött bomullsgarn.
 Privat ägo.

14. Putevar. Sättila sn.
Linne. Rött bomullsgarn. Handsyddasömmar.
Privat ägo.
15. Putevar. Flohult, Sättila sn.
Linne. Broderi på bomull. Rött bomullsgarn.
Handsyddasömmar.
Privat ägo.
16. Broderi till putevar. Flohult, Sättila sn.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Privat ägo.
17. Putevar. Hede, Sättila sn.
Linne. Broderi på bomull. Rött bomullsgarn.
Handsyddasömmar.
Privat ägo.
18. Putevar. Tostareds sn.
Halvlinne. Broderi på bomull. Rött bomullsgarn.
Privat ägo.
19. Putevar. Surtoby sn.
Halvlinne. Broderi på bomull. Rött bomullsgarn.
Handsyddasömmar.
Privat ägo.
20. Broderi till putevar, 1850. Storegården, Gunnarsjö sn.
Linne. Rött bomullsgarn. Initialer AAS.
Anna Jonsdotter, f. 1803, gifte sig 1825 med Aurora
Andersson, Storegården, Gunnarsjö. Putevaret kan ha
varit en silverbröllopsgåva.
Privat ägo.
21. Putevar. Istorps sn.
Linne. Broderi på bomull. Rött bomullsgarn.
Handsyddasömmar.
Broderat av Hilma Andersson (1867-1924), Urattorp,
Istorps sn.
Privat ägo.
22. Broderi till putevar. Björketorp, Surtoby sn.
Bomull. Rött bomullsgarn.
Privat ägo.
23. Putevar, 1872. Backgården, Håjoms sn.
Linne. Rött bomullsgarn, blått linnegarn.
Broderat av Hanna Andersson, Backgården, Håjom.
Privat ägo.
24. Broderi till putevar, 1865. Holmåkra, Surtoby sn.
Bomull. Rött bomullsgarn. Broderat av Alma Börjesson.
(f. 1865). Privat ägo.
25. Broderi till putevar. Flohult, Sättila sn.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Borås Museum.
26. Broderier till putevar. Örby sn.
Bomull. Rött bomullsgarn. Två broderier delade och
omsydda till duk.
Skene Hemsyddförening.

27. Broderi till putävar, 1816. Prästgården, Håjums sn.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Borås Museum.
28. Putävar. Hede, Sättila sn.
Linne. Broderi på bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Handsydda sömmar.
Privat ägo.
29. Putävar. Sättila sn.
Linne. Broderi på bomull. Rött bomullsgarn.
Handsydda sömmar.
Borås Museum.
30. Putävar. Tostareds sn.
Halvlinne. Broderi på bomull. Rött bomullsgarn.
Handsydda sömmar.
Privat ägo.
31. Hängkläde, 1800-talets början. Sättila sn.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn. 138x13,5 cm.
Nordiska Museet. Mönster finns
32. Hängkläde. Sättila sn.
Linne. Rött och blått bomullsgarn. 150x16 cm.
Privat ägo.
33. Hängkläden. Dal, Ålekulla sn.
Bomull. Rött bomullsgarn. 268, 229 och 145x20 cm.
Flätad frans.
Borås Museum.
34. Hängkläde. Hinnared, Horreds sn.
Bomull. Rött bomullsgarn.
Flätad frans.
Borås Museum. Material finns
35. Putävar. Krekegården, Istorps sn.
Bomull. Rött bomullsgarn.
Broderat av systerarna Carlsson, 1900-talsarbetet.
Privat ägo.
36. Broderi till putävar. Sättila sn.
Bomull. Rött bomullsgarn.
Privat ägo.
37. Handkläde.
Bomull. Bomullsgarn.
Vävd bård i rött och vitt, fläta.
Borås Museum.
38. Putävar. Kungagården, Fotskäls sn.
Bomull och linne. Broderi på bomull.
Rött bomullsgarn, ett putävar med rött och vitt bomullsgarn.
Fotskäls hembygdsförening och privat ägo.

Svepask. Nålat mönster, "bottensöm".
Fotskäls hembygdsförening.
39. Stolsdyna, 1811. Grinnared sn.
Blåsvart vadmal. Ullgarnsbroderi i flera färger.
Nordiska Museet.

40. Halskläde. Burghems sn.
Linne. Vitt lingarn.
Borås Museum.
41. Putevar. Gunnegård, Sättila sn.
Linne. Broderi på bomull. Rött bomullsgarn.
Borås Museum.
42. Brudgumshandskar från Västergötland.
Bottensömmarna besläktade med allmogesömmen från Marks hd.
Skaraborgs länsmuseum.

BRODERIER FRÅN 1920-TALET OCH FRÅN TILL IDAG

43. Löpare, 1985. Kopia av putevar från Sättila.
Linne. Rött bomullsgarn.
Broderad av Birgitta Carlsson, Hjo.
Privat ägo.
44. Duk. Oblekt halvlinne.
Rött och blått bomullsgarn.
Broderad av Gunnel Börjesson, Björketorp.
Privat ägo.
45. Löpare, 1984. Kopia av putevar från Flohult, Sättila.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Broderad av Anna-Stina Süder, Kinna.
Privat ägo.
46. Snitbar.
Oblekt bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Broderad av Anna-Stina Süder, Kinna.
Privat ägo.
47. Löpare.
Linne. Rött och vitt bomullsgarn, blått lingarn.
Kopia av putevar från Flohult, Sättila sn.
Färgerna blekta i skyltfönster.
Föreningen Hemslöjden, Borås.
48. Linne.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Broderat av Anna-Stina Süder, Kinna.
Privat ägo.
49. 3 barnfärkläden.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Broderade av Marie Björnkvist, Kinna.
Privat ägo.
50. Festrensa.
Halvlinne. Rött bomullsgarn.
Efter putevar från Ölsgården, Björketorp.
Broderad av Ruth Larsson, Björketorp.
Privat ägo.
51. Väska, 1984.
Oblekt halvlinne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderad av Anne-Bell Carlsson, Hjo.
Privat ägo.

52. Löpare.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Efter handkläde från Marks hd, 1781.
Privat ägo.
53. Bonad.
Oblekt halvlinne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Efter handkläde från Marks hd, 1781.
Broderad av Maj Staherg, Tibro.
Privat ägo.
54. Snubb.
Halvlinne. Rött och blått bomullsgarn.
Komponerad av Annette Magnusson.
Skaraborgs läns hemslöjdsförening. Material finns
55. Duk, lampslöja och gardinkappa.
Halvlinne. Rött och blått bomullsgarn.
Komponerat av Annette Magnusson.
Skaraborgs läns hemslöjdsförening. Material finns
56. Gardiner.
Bomull. Rött bomullsgarn, blått linsgarn.
Efter putevar från Backgården, Håjoms sn.
Broderade av Marianne Carlsson, Björkatorp.
57. Gardinkappa, o. 1930.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Privat ägo.
58. Duk, 1920-1930.
Halvlinne. Rött och blått bomullsgarn.
Efter hängkläde från Marks hd, Göteborgs Historiska Muscum.
Privat ägo.
59. Löpare, 1920-talet.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Kavelfrans.
Borås Museum.
60. Skjortor.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Broderade av Anna-Stina Söder, Kinna.
Privat ägo.
61. Örngott, 1985.
Linne. Rött bomullsgarn.
Broderat av Anita Pettersson-Jigeryd, Tibro.
Privat ägo.
62. Löpare, 1985.
Linne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Efter handkläde från Surleby sn.
Broderad av Gunnel Stern, Tibro.
Privat ägo.
63. Duk.
Oblekt linne. Rött och blått bomullsgarn.
Kavelfrans. Från handarbetsaffär i Skara.
Skaraborgs länsmuseum.

64. Löpare.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Broderad av Maj Ståberg,ibro.
Privat ägo.
65. Brickband.
Bomull. Rött och blått konstsilkegarn.
Sydd av ett barn.
Privat ägo.
66. Gardiner och löpare, o. 1930.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Borås Museum.
67. Lamplöja, o. 1916.
Rött och blått lingarn. Tulsar av lingarn.
Privat ägo.
68. Duk, 1920-talet.
Linne? Rött och blått bomullsgarn.
Broderad av Ester Söder, Kinna.
Privat ägo.
69. Kopia av handkläde från Surtoby sn.
Linne. Rött och blått bomullsgarn, vitt lingarn.
Broderad av Beata Johansson, Hörnebu, 1985.
Privat ägo.
70. Kopia av handkläde från Hajoms sn.
Linne. Blått lingarn.
Broderad av Anna Larsson, Skara, 1983.
Privat ägo.
71. Handkläde, 1965.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Handknypplad spets.
Kopia av handkläde från Hajoms sn, 1777.
Broderad av Anna-Stina Söder, Kinna.
Privat ägo.
72. Kopia av handkläde från Marks hd, 1761.
Linne. Rött och blått lingarn.
Broderad 1985 av Britt Hagman, Örby.
Privat ägo.
73. Kopia, 1985, av hängkläde från Bockagården, Örby sn.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Skene hembygdsförening.
74. Kopia, 1984, av hängkläde från Marks hd,
Göteborgs Historiska Museum.
Linne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderad av Haröju Levin, Tibro.
Privat ägo.
75. Kopia av hängkläde från Marks hd,
Göteborgs Historiska Museum.
Linne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderad av Siri Larsson, Tibro.
Privat ägo.

76. Gardinkappa.
Kopia av hängkläde från Hinnared, Horreds sn.
Bomull. Rött bomullsgarn.
Föreningen Hemslöjden Borås.
77. Duk.
Linne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Efter hängkläde från Marks hd, Göteborgs Historiska
Museum.
Broderad av Asta Högland, Tibro.
Privat ägo.
78. Väggsstycke, 1982.
Oblekt halvlinne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderad av Margit Hallberg, Tibro.
Privat ägo.
79. Löpare.
Linne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderad av Marianne Carlsson, Tibro.
Privat ägo.
80. Duk, 1983.
Oblekt linne. Brunrött, blått och vitt bomullsgarn.
Efter hängkläde, Göteborgs Historiska Museum.
Broderad på gammalt handvävt lakan av Asta Axelsson, Hönsa.
Privat ägo.
81. Duk.
Linne. Blått och rött bomullsgarn.
Broderad av Asta Axelsson, Hönsa.
Privat ägo.
82. Paradhandduk, 1910-1920.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Efter handkläde från Majoms SA, 1777.
Borås Museum.
83. Löpare.
Oblekt halvlinne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderad av Majken Skarned, Tibro.
Privat ägo.
84. Bonad.
Oblekt halvlinne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderad av Maj Ståberg, Tibro.
Privat ägo.
85. Duk.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Privat ägo.
86. Duk.
Oblekt halvlinne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderad av Maj Ståberg, Tibro.
Privat ägo.

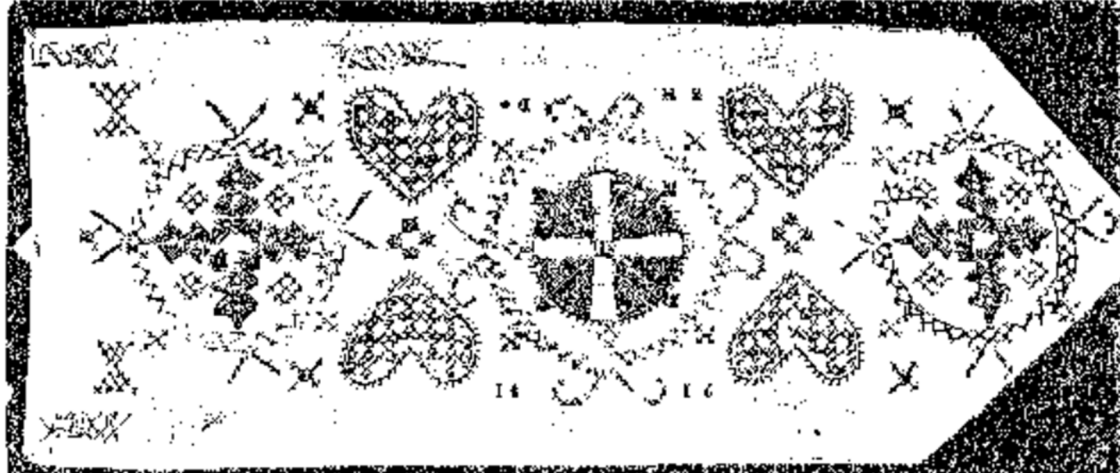
87. Ljöpare.
Linne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderad av Margit Hallberg, Fibro.
Privat ägo.
88. Ljöpare, 1970.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Materialet köpt på Hemslöjden, Borås.
Broderad av Margaretha Persson, Höllycke.
Privat ägo.
89. Vaggstycke, 1982.
Oblekt halvlinne, Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderat av Marianne Carlsson, Fibro.
Privat ägo.
90. Vaggstycke, 1983.
Oblekt halvlinne. Rött, blått och vitt bomullsgarn.
Broderat av Asta Höglund, Fibro.
Privat ägo.
91. Förkläde.
Oblekt bomull. Rött bomullsgarn.
Sytt av Anna-Stina Söder, Kinna.
Privat ägo. Material finns
92. Skjorta.
Bomull. Blått bomullsgarn.
Broderad av Anna-Stina Söder, Kinna.
Privat ägo.
93. Förkläde.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Broderat av Anne Heli Carlsson, Fibro.
Privat ägo.
94. Ljöpare, o. 1930.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Borås Museum.
95. Ljöpare, 1933-1934.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Borås Museum.
96. Lampslöja och gardinkappa.
Bomull. Rött bomullsgarn.
Broderade av Anna-Stina Söder, Kinna.
Privat ägo. Material finns
97. Duk, 1928.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Privat ägo.
98. Hjärta, 1985.
Linne. Rött och blått bomullsgarn.
Broderat av Anna-Stina Söder, Kinna.
Privat ägo. Material finns
99. Lavendelpisar.
Bomull. Rött och blått bomullsgarn.
Broderade av Anna-Stina Söder, Kinna.
Privat ägo.

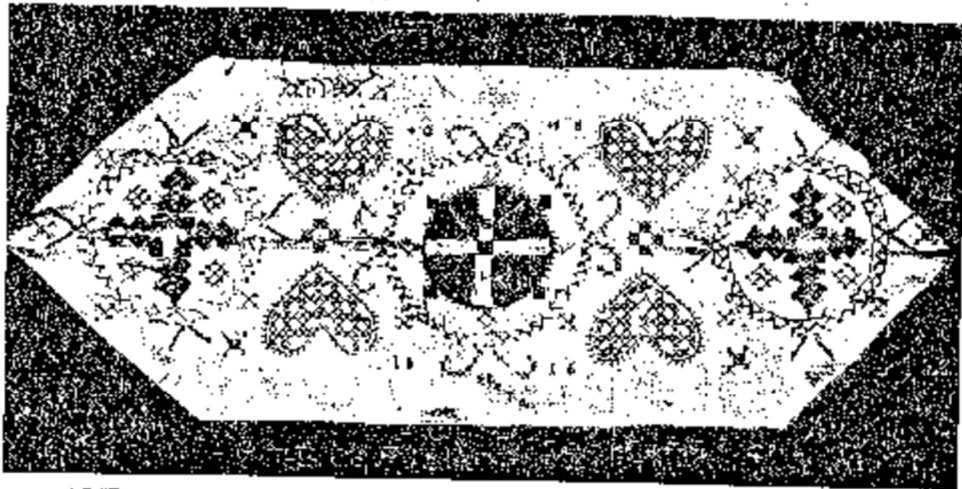
100. Löpare,
Linae. Lingarn.
Efter handklödc från Mark, 1791.
Broderad av Sylvia Dovefors, Tibro.
Privat ägo.

Modell av Marbostugan, Hamnaparken.
Byggt av Sigvard Ågered, Skaraborgs länsmuseum.

Bord och stolar av ask.
Tillverkade av Kristor Mårtensson, Långhem.
Tel: 0325 - 41077.

Bilaga 2. Katalogkort B.M 56 790

<p><u>B. M. 56 790</u></p> <p><u>Pöytäliina, p. 111</u></p> <p>beskrivning: <u>guldtråd Vänne Värdstuga</u> <u>avsa Hata, kvalit. B+B 1816</u></p>	<p><u>Pöytäliina</u></p> <p><u>Lin.</u> <u>Sn.</u> <u>Ulk.</u> <u>Hd.</u></p> <p>Foto eller teckning: <u>Byggnads</u></p>
	
<p>109.031</p> <p><u>Merida med Hjerten, vriden</u></p> <p>Foto nr - 20 <u>109.031</u> <u>(med ärenden utlösta) T. Silén</u></p>	<p>L. .... 36 cm</p> <p>Br. (liant). .... 41 cm</p> <p>H. .... 26 cm</p> <p>Foto Nr <u>109.031</u> Kliché Nr. Ijustia Nr.</p>

9A 307

F.
Inköpt af följande tyfte av fr. Albert Larsson, Sjöman, Sjöman
Depositionen av af följande Dep. återgått dr.
Litteratur: af följande
Förvaringsplats: Revsbeholdning, Sjöman, Sjöman

1881. 1. 1. 1881

